Naše řeč

ROČNÍK XVIII.
ČÍSLO 5.

F. Oberpfalcer: Lístkové výpisy Gebaurovy a Zubatého

Přes 5,300.000 lístků excerpčních shromáždila již Česká akademie pro slovník, který má obsáhnouti veškeré slovní bohatství našeho spisovného jazyka od národního obrození (asi od r. 1770) až po nynější časy. V tomto období prošel slovník českého jazyka pronikavým vývojem. Život národa se neobyčejně rozvinul a tím byly jazyku ukládány nové a nové úkoly. Zrcadlem národní kultury je písemnictví. Z něho bylo vypisováno podle plánu tak, aby se zachytil vývoj každého slova se všemi jeho významovými odstíny i rozmanitými vztahy syntaktickými. Zvláště se mnoho pozornosti věnovalo literatuře z prvních dvou třetin onoho 150letého období, jehož slovník je připravován. Výsledky excerpční práce mají také ukazovati, jak a kdy se slovník měnil, kdy se který výraz po prvé vyskytl nebo kdy se ho přestalo užívati, či zda se po čase znova objevil. Dílo takto historicky založené neobejde se bez hledání souvislostí s dobami staršími. Lexikograf nové češtiny potřebuje znáti i slovník období dřívějších. V letech 1878—1906 vyšlo rozlehlé dílo Kottovo, vyplňující se všemi dodatky a příspěvky 10 svazků (přes 10.000 stran). Je to vlastně 9 zvláštních slovníků a obsahují slova stará i nová, spisovná i nářeční, bez náležité redakce jednotlivých článků. Naproti tomu je slovník Josefa Jungmanna celkem přímo klasickým. Od jeho vyjití nás dělí bezmála již sto let, ale je to dosud nepředstižený zdroj poučení hlavně o jazyku doby obrozenské a věku XVI. a XVII. Chceme-li se informovati o samých počátcích historického vývoje naší zásoby slovní, sáhneme po Slovníku staročeském od Jana Gebaura.

Gebauer určil jako úkol tohoto slovníku, podati všecku slovní látku z památek do r. 1350, a také z druhé polovice XIV. věku chtěl v něm míti téměř vše. Století XV., ano i počátek XVI. měl býti zastoupen jen důležitějšími jevy.

připravoval. Plán slovníku naznačil v dopise morav. dialektologovi Fr. Bartošovi dne 22. května 1879.[1]) Tu se dovídáme, že od r. 1878 Gebauer, dělaje si výpisky ze staročeských textů, nepřihlížel už jen k věcem mluvnickým, nýbrž i k významu slov a k jejich fraseologii. »Jak té práci postačím, nevím a upřímně řečeno, bojím se jí! Jest to práce fysicky veliká... Všecek čas, kde ho kousek mohu urvati, musím obraceti na vypisování, přepisování, zapisování... a samé -pisování.« Ale r. 1880 byl při filosofické fakultě zřízen slovanský seminář a Gebauer se stal jeho ředitelem. Mezi členy semináře organisoval vypisování ze staročeských rukopisů a takové úkoly dával i kandidátům, kteří se hlásili k profesorským zkouškám. Posluchači odevzdávali své výpisy na osmerkových lístcích. Gebauer přejímaje excerpta kontroloval podle možnosti jejich správnost. Někdy touž práci ukládal kandidátům několika, a srovnávaje pak elaboráty, zjišťoval jejich přesnost a úplnost. Tak se mu látka k mluvnici i k slovníku rychleji rozmnožovala. Tuto pomoc Gebauer rád i veřejně přiznával. V XI. ročníku Listů filologických (1884, str. 248—261) uveřejnil před článkem o slovesech II. třídy zkratky děl, z nichž citoval příklady, a připojoval potřebná vysvětlení. V ročníku XIV. (1887, str. 361 až 366) a XIX. (1892, str. 452—475) téhož čas. doplňoval seznam pramenů i výklady ke zkratkám a také uváděl jména těch, kteří příslušné texty excerpovali. Odtud víme, že Gebaurovi poskytli výpisy: *M. Opatrný* z Anon.,[2]) Boh., Hořov., Kol., MamAB., Měs., Nom., Práv pr. a j.; *V. Flajšhans* z Brikc., Hymn., Kosm., MamC-G., Roh., RostlB-E., Sequ., Slov., Veleš., Vocab. Mus., Všeh. a j.; *Jos. Hanuš* z Brig., Černý Nem., EvOl., Kruml.; *K. Novák* z HusE., HusPost., HusŠal., Kruml., Ol.; *J. V. Novák* z Gesta, ProrOl., ROl.; *V. J. Dušek* z Lún.; *V. Voborník* z Lact., UrbE.; *St. Souček* z Comest.; *K. Skála* z DalC.; *J. Satranský* z Háj., OtcB.; *A. V. Kořínek* z Alx., Tkadl., HrubPetr.; *F. Frank* z Ben., Chir., LékAB., Rhas., Sal., ŠtítVyš.; *J. Kašpar* z Ben., Kutn., Pernšt., Pražsk.; *Jar. Šťastný* z Chelč., PoprR., TomZ., Koc., UrbE., Hrad. a j.; *Jar. Hruška* z ŽKlem.; *J. Polívka* z Kříž., Prešp.; *J. Bidlo* z Háj. herb., VelKal.; *Č. Zíbrt* z Mnich., Třeb.

Od r. 1878, kdy Gebauer počal shromažďovati výpisy pro slovník, uplynulo plných dvacet let, než přistoupil ke konečné práci o něm. Jednotlivé články počal zpracovávati v únoru 1899 a koncem července 1900 dal do tisku první

[1]) Citoval jej F. Bílý v Naší řeči 4, 1920, str. 235.

[2]) Zkratky najde čtenář vyloženy také na úvodních stránkách (IX—XIX) I. dílu Staročes. slovníku.

rukopis. Teprve roku následujícího počal Slovník vycházeti v sešitech a 1903 byl sešitem 9. ukončen I. díl, zahrnující slova od A do J (stran 674). Stejnou část české abecedy obsahuje také první svazek pětidílného slovníku Jungmannova. Vyplnila tedy práce jen o prvním dílu Gebaurovi všechen čas, který si v úvodním slově k Časování určil na Slovník celý.[3]) Neúnavný pracovník se ani chorobou nedal odvrátiti od pokračování, až mu smrt (25. května 1907) vyrvala pero z ruky. Za jeho života byl Slovník doveden až k článku *mořský* (II. díl, str. 400). Ještě sešit 15. (do hesla *naliti*), vyšlý r. 1907, byl do tisku připraven Gebaurem samým. Sešit 16. *(nalitý — někaký)* byl vydán r. 1909, sešit 17. *(někam — netbalivost)* vyšel r. 1913, oba péčí E. Smetánky. Úhrnem má II. díl Slovníku staročeského 632 stran. Lístkový materiál ještě nezpracovaný byl z Gebaurovy pozůstalosti odevzdán do kanceláře akademického Slovníku jazyka českého.

Je to více než 70.000 osmerkových lístků, srov. abecedně, od slova *orhany* po *žživý*.[3]a) K tomu jsou připojeny lístky obsahující údaje o textech, z nichž byly citáty vypsány. Také je na nich uvedeno, kdo příslušný pramen excerpoval a kdy se tak stalo. O vlastních výpiscích užívá Gebauer s oblibou latinského perfekta *excerpsi* ‚vypsal jsem' nebo klade před letopočet zkratku *abs.* Dostal-li excerpta cizí, bývá o tom poznámka obšírnější, na př.: »*HymnB.* excerpoval pro mne p. V. Flajšhans (odevzdal mi 9. VII. 89). Opraveno podle zvláště vyžádaného vysvětlení p. Flajšhansova 23. XI. 93. Opět excerpoval B. Truhlář 1900«; »*Koř.* 1884 dal jsem si excerpovati p. K. Novákem a revidoval jsem dílem sám, srovnávaje excerpt Novákův s rukopisem, potom všecko M. Opatrný (poskytl alterum tantum!)«; »*Kruml.* dal jsem si excerpovati 1886a (K. Novákem) a revidovati táž excerpta i doplniti 1886a (Jos. Hanušem).[4]) Má některé části stejné s Alb., Krist., ML., Štít., Zrc. (udávám zde pro toho, kdo by obsah obojích chtěl ohledati)«; »*HrubLobk.* označil jsem excerpenda, vypsal etc. p. Fr. Černý«; »*EvSeitst., EvVíd.* 1895 já jsem excerpenda označil, p. Smetánka vnesl«; atd. Starší excerptory (do r. 1892), kteří mu pomáhali při shledávání látky, jmenoval Gebauer v Listech filologických,

[3]) »Nyní chci přistoupiti k vydání staročes. slovníku a potom, bohdá asi po čtyřech letech, vrátiti se zase k Historické mluvnici a vydati díly její ostatní, II. Kmenosloví a IV. Skladbu« (psáno 7. srpna 1898).

[3]a) Hesla *netbalivý* až *ořěšie* jsou toho času v slovanském semináři Karlovy university.

[4]) Připojováním písmen a, b označuje Gebauer asi první a druhou polovici roku.

v uvedených už dvou seznamech. K těm odkazuje v úvodě Slovníku a dodává, že doplňky k tomu ještě vyjdou. Také v posledním dílu Historické mluvnice mělo býti pověděno, »kdo zejména a čím přispěl«, jak ohlásil Gebauer v Hláskosloví (1894), str. X, pozn. 2. Je to tedy ve smyslu vlastních slov Gebaurových, budeme-li v této zprávě o jeho slovníkovém materiálu jmenovati další jeho přispěvatele. Výpisky mu poskytli:

Fr. Černý z Aug., BřezSnář., Cath., ComestC., EvBočk., Hilar., Jeron., KorMan., KřižB., Orl., Puch.; *Boh. Truhlář* z Confirm., HomMak., HusKáz., Lekc., Nekr., Poenit., PoprR., Sequ.; *E. Smetánka* také ještě z Modl., NeubgA. a j.; *O. Hujer* z ChelčPař., ChelčRepl., Lucid.; *K. I. Černý* ze ŠtítMus., KorMan. a j.; *J. Pelikán* z VelKal.; *V. Ertl* z BarlAB., EvTřeb.; *Ig. Hošek* z Drn.; *J. Chlumský* z MudrC.; *P. M. Haškovec* z RokycEvJan.; *F. Žákavec* z RešSir.; *O. Stehlík* z Hilar., HusKázD., LekcB.; *J. Holý* z Pernšt.; *Fr. Spal* z RVodň.; *O. Wagner* ze ŠtítV.; *B. Jiránková* ze SequOpav.; *O. Janovský* z Baw.; *Kostlivý* z ČelMěst., ČelNál.; *A. Profous* z LupPost.; *Fr. Šimek* z Mand.

Na posledním lístku zařaděném za výklady zkratek napsal Gebauer 1896 tuto »k pramenům poznámku«: »Na některé doklady pro Slovník a zvláště pro mluvnici byl jsem upozorněn čtením písemných prací kandidátských a seminárních. Pro práce seminární jsem četl některé texty sám, sám jsem v nich vyznačil excerpenda a to dával jsem pak zpracovati soustavně. Při excerptech přejímaných nahlédal jsem podle možnosti do orginálu, ale mnohdy musil jsem spoléhati na toho, kdo je zpracoval.«

Těchto okolností si musí být vědom, kdo užívá staročeských materiálií Gebaurových. Je to dílo většího počtu pracovníků. Přesnost citátů není vždy stejná. O úplnosti nemůže též být řeči, už proto, že ani nebyla v plánu Slovníku staročeského. V nové době byl nejeden důležitý text, excerpovaný pro Slovník z rukopisu, vydán tiskem, mnohdy také s dobrým slovníkem. Citáty z textů, které jsou posud v rukopise, je dobře ověřovati si nahlížením do originálu. Na př. z Comest. 82a uvádí Gebauer (v Hist. mluvnici III 1, str. 323) slova *Aron vze vuol i obětoval*, ale rukopis má čtení: (Aron) *vze od nich pět oběti, tele za lidský hřiech, kozla za kniežecí hřiech, . . ., vuol v obětopal.*[5]) Comestor tu líčí Aronovu oběť podle 9. kapitoly III. knihy Mojžíšovy a český

[5]) Srov. můj »Rod jmen v češtině«, str. 97; stejné znění sporného místa má ComestC. 85b 2 (ve vydání J. V. Nováka, díl I, str. 206).

překladatel tlumočil slovem *obětopal* řeckolatinský název *holocaustum* ‚zápalná oběť‘.

Po Gebaurovi se stal vůdcem bohemistiky Josef Zubatý, srovnávací jazykozpytec a sanskrtista pražské university. Čím byl přiveden k soustavnému a pronikavému badání o českém jazyce, naznačil sám v článku »Na prahu druhého desítiletí« (NŘ. 11, 1927, str. 1—7, 25—31). Přemýšleje o vývoji indoevropské věty, všímal si větných útvarů dnešních také v svém mateřském jazyce. Od r. 1905 četl české spisovatele »s perem v ruce«. Všecko, co ho při čtení zaujalo, vypisoval si na drobné lístky formátu šestnácterkového. Pracoval o četných otázkách týkajících se češtiny, neboť poznával, že přes velikou práci Gebaurovu ještě velmi mnoho věcí zbývá, o nichž by naše vědomosti měly být prohloubeny. Tím se mu nahromadily »výpisy z literatury staré i nové, české i slovenské, které si s rozhledem zralého linguisty a s divinací geniálního umělce v posledních 18 letech pořizoval každodenní trpělivou četbou, výpisy svého druhu jediné.«[6]) Jejich počet vzrostl snad na 100.000. Po smrti prof. Zubatého r. 1931 dostaly se také do kanceláře akad. Slovníku. Práce tak rozsáhlá a významná zasluhuje, abychom o ní podali podrobnější zprávu.

Výpisy Zubatého jsou hlavně z textů vyšlých tiskem.[7]) Jeho vědecký zájem obsáhal český jazyk v celém vývoji. Při soustavnosti slovníkových excerpt Gebaurových je přirozené, že některé staré památky jsou zastoupeny v obojím materiále. Jsou to zvláště DalC., ŠtítE., HusKázD., Chelč., PoprR., Kar., Pass., Let., Troj., TomZ., ComestC., VšehJir., RokPost., Alxp., Hrub., Lobk., Hád., Háj., Solf. Zubatého velice zaujaly po jazykové stránce texty otištěné v Archivu českém (zkracuje *ArchČ.)*. Pestrý obsah tohoto rozlehlého díla, kde se střídají dopisy, právní památky, sněmovní zápisy a j., poskytl mu neobyčejně bohatou žeň lexikální. Také vypisoval z některých svazků Historického archivu *(HistArch.)*, vydávaného Českou akademií, a z časopisu Památky archeologické a místopisné *(PamArch.)*. Pozorně si všímal i drobnějších textů ze starší doby, které byly uveřejňovány ve Věstníku Král. české společnosti nauk *(VěstSpN.)* od r. 1878.

---

[6]) NŘ. 15, 1931, str. 76.

[7]) Z rukopisu excerpoval Zubatý »O rozličném stromóv štěpování« z r. 1447 (sign. mus. IV D 68), což označuje *ŠtěpMus.;* dále »Statuta pro sororibus S. Clarae Monasterii Znoymensis« *(StatClar.)* z r. 1436 (podle opisu z františk. archivu v Praze).

Značné místo zaujímají mezi excerpty Zubatého památky ze století XVI. a XVII. Mimo díla již uvedená jsou to hlavně tyto texty (v časovém pořadí jejich vzniku): Řehoře Hrubého z Jelení překlad Petrarkových knih o lékařství proti štěstí a neštěstí, 1501 *(HrubPetr.)*; Šest tisků Mikuláše Konáče z Hodištkova a Jana Wolffa, 1057—1511 (Tobolkova Monumenta Bohemiae typographica V, 1928); V. Píseckého překlad řeči Isokratovy (vytištěn 1512, nově vydán ve Výboru II. a v Rozumově Staročes. bibliotéce I.); Jana Černého Knieha lékařská, kteráž slove herbář aneb zelinář, 1517 *(ČernHerb.* nebo *KlaudHerb.)*; Frantovy práva, 1518 (vyd. Č. Zíbrt 1904); Velmi pěkná nová kronika aneb hitoria vo veliké milosti kniežete a krále Floria z Hispaní a jeho milé panně Biancefoře, 1519 *(Bianc.)*; Sixta z Ottersdorfu Akta aneb Knihy památné o nepokojných letech 1546 a 1547 *(Ottersd.*; vyd. J. Teige ve Světové knihovně 1918); výbor ze spisů D. A. z Veleslavína *(VelRoz.*; vyd. J. V. Rozum v Staročes. bibliot. II a IV); Kronika nová o národu tureckém, 1594 *(KronTur.*; z J. Löwenklaua zpracovali Kocín a Veleslavín); Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, 1599 *(Vratislav.*; vyd. V. Ertl 1906); Xenofonta Cyropaedie s přídavky od Abrahama z Gynterrodu, 1605 *(GyntRoz.*; vyd. J. V. Rozum v Staroč. bibl. V—VII); výklady připojované překladateli k textu Kralické bible, 1579—1593 *(Br. na . . .)*; Pavla Skály ze Zhoře Historie česká (část Historie církevní, o letech 1602—1623; vyd. K. Tieftrunk 1865—1870); spisy J. A. Komenského z vydání České akademie v Praze *(KomČAk.)* i z vydání Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě *(KomBrn.)*; Zuzanka Černínova z Harasova, dopisy české šlechtičny z pol. XVII. stol. *(ZuzČern.*; vyd. Fr. Dvorský 1886); Rakovnická vánoční hra (z r. 1684) od St. Součka, Brno 1929; a j. — Výpisy z těchto památek doplňují látku Gebaurovu, neboť v plánu Slovníku staroč. byl jen počátek XVI. věku a z něho jen věci důležitější. Je to cenné obohacení i látky Jungmannova slovníku, který věnoval jazyku středověké literatury větší pozornost, ale některé památky byly za Jungmanna jen v nekritických vydáních nebo v rukopisech.

Zubatý nevypisoval jazykové jevy pro soustavný slovník. Vedl jej zpravidla zájem o význam slov, o jejich věcný podklad. Proto rád volil texty obsahu pestrého. Taková je i Správovna Pavla Žídka (1471; vyd. Z. Tobolka 1908), o níž Zubatý psal ve Věstníku Čes. akademie 1909, str. 162—174. Také si excerpoval Právo královské horničie (podle rukop.

z 1528 vyd. H. Jireček, Codex iuris bohemici I)[8]) a Práva Maytburská (z r. 1481/2; vyd. V. Prasek v Časop. mor. muz. zem. XII, 124—157). K hornictví se vztahují výpisky z knihy E. Lemingra, Král. mincovna v Kutné hoře (1912) a z »Kutnohorských příspěvků k dějinám vzdělanosti české«. Podle vydání Ig. Tkáče (1882) pořídil si Zubatý výpisy z Liber informationum et sententiarum čili Naučení brněnská hradištské městské radě (*LibInf.*; z let 1447—1540). Citáty se zkratkou *SmolnRok.* jsou z Knihy černé nebo smolné kr. svobod. města Rokycan z let 1573—1630, vydané od J. Pohla (1911). Zubatého zaujaly též některé práce Jana Chadta z dějin lesnictví a lovectví. Vypsal si leccos i z Wintrova spisu Český průmysl a obchod v XVI. věku (1913), z Pekařovy Knihy o Kosti (I, 1910) a ze Šimákovy Knihy o Housce (1930). Od J. V. Šimáka a Aug. Sedláčka dostal Zubatý také některé jejich výpisky z archivů. V excerptech jsou konečně zastoupena dvě starší díla mluvnická: Gramatika česká od J. Blahoslava (1571; vyd. I. Hradil a J. Jireček 1857) a Čechořečnost od V. Rosy (1672). Z literatury memoárové excerpoval Zubatý Paměti Mikuláše Dačického z Heslova (z doby od 1575 do 1626; vyd. A. Rezek 1878 a 1880), Paměti Františka Vaváka (z let 1770—1816; vyd. J. Skopec 1907—1916) a Paměti babičky Kavalírové (z první polovice min. století; vyd. J. J. Frič 1929).

Nový spisovný jazyk český je ve výpiscích zastoupen těmito autory: F. J. Rubeš, J. K. Tyl a V. Hálek jsou citováni podle lidových vydání u Kočího. Něco je tu z A. Jiráska, probráno je několik dílů Holečkových Našich[9]) a soustavněji vypisoval Zubatý ze sebraných spisů K. V. Raise a J. Š. Baara. Výběr spisovatelů ukazuje, že zakladatel Naší řeči rád čítal díla psaná jazykem, jehož kořeny tkví pevně v domácí půdě. Výpisy měl dále z Jahodova Našeho dědečka, z Těsnohlídkovy Kolonie Kutejsík a z Posejdona, z Rónovy knížky Za člověkem, z Mariova Panstva v taláru, částečně též z Böhnelova Rašení. Denní tisk je zastoupen Národními listy a Národní politikou.

Avšak spisovnou podobou češtiny se zájem Zubatého nevyčerpával. Sám sice byl rodák pražský a v Praze ztrávil

---

[8]) Podle rukopisu z r. 1469 vydal je také J. Čelakovský ve Sbírce pramenů práv městských II.

[9]) O J. Holečkovi si Zubatý poznamenal: »Mám ho v podezření, že časem jazykem švindluje; zdokonaluje jej ze slovníku, jako ty Kojany«. Také u F. Klácela, jehož »Ferinu lišáka« četl v Kabelíkově vydání (ze Svět. knihovny), čte se poznámka: »Pozor! Dost často nalézám divná a vzácná slova (somnost, chloudí), která jsou v Jg. a mohou býti z něho. Jako u Holečka z Kotta nebo z Jg., ne z Vodňanska.«

celý svůj život, ale jeho rodiče pocházeli z venkova; otec truhlář byl z Dymokur, matka z Čes. Brodu. Vždycky měl živou vnímavost pro mluvu prostého lidu. Stýkaje se o prázdninách přímo s venkovany, zapisoval si také zajímavé provincialismy. V jeho lístcích jsou takové záznamy na př. z Plané n. Luž. a z Kvasin v Orlických horách. R. 1917 mu dal Jak. Šebesta lístky s dialektickými zápisy z Klatovska. Mimo to si Zubatý excerpoval knihy: J. F. Hruška, Na hyjtě (1923) a Z pamětí děrečka včalaře (1926); L. N. Tolstoj, Poudačky. Nářečím z nad Jilemnice přeložil Kavánů František, 1902; J. Kubín, Lidové povídky z českého Podkrkonoší. Podhoří západní, 1922; J. Kobzáň, O zbojníkoch a pokladoch, 1927; Slovenské písně z Uherskobrodska. Sebral F. Tomek, vysvětlivkami opatřil J. Horák, 1928. — Rozepsal si i argot brněnských plotňáků z knížky O. Nováčka, Brněnská plotna, 1929.

Po válce zaujala Zubatého slovenština. S těmi, kdo ve dvojí spisovné podobě našeho jazyka vidí jen obtížné komplikování veřejného života, nesouhlasil. Z četby literárních děl slovenských poznal, jak slovenština obohacuje naše jazykové vědomosti. V dopise tajemníku Matice slovenské F. Heřmanskému napsal 1922: »Jsou věci, které zrovna volají po své jazykové formě; čím intimnější věc, tím cizeji zní v rouše nesvém; Hviezdoslav, Kukučín by daleko nebyli tím, čím jsou, kdyby Hájnikova žena nebo Kukučínovy obrázky nebyly psány slovensky« (Sborník Matice slovenskej I, 1922, str. 38). Kukučína si Zubatý excerpoval ze všech slovenských spisovatelů nejvíce. Něco výpisků má z Hviezdoslava a z Timravy, jiní spisovatelé jsou zastoupeni obyčejně jen jedním dílem, na př. E. Maróthy Šoltésová, Moje deti, 1923 (III. sv. sebraných spisů); P. Kompiš, Sokyne, 1925; Jégé (= L. Nadáši), Cesta životom. Nářeční materiál slovenský má Zubatý z A. P. Zátureckého, Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví (1896) a z Polívkova Súpisu slovenských rozprávok *(PolSúp.;* sv. I.—IV., 1923—1930). Excerpoval také některé časopisy, jako Slovenské pohľady, Živenu a Sborník Matice slovenskej.

Výpisy Zubatého jsou velmi poučné i pro poznání jeho osobnosti. Některé slovo nebo jeho vazbu si osvětluje se všech stran, hromadí pro ně doklady, aby se dobral správného vysvětlení. Je tu na př. pro příslovce *náhle* 14 lístků, pro *náhlý* 19, pod heslem *nic* se nakupilo 63 lístků atd. Mnoho z těch materiálií Zubatý zpracoval sám a výsledky ukládal do četných prací, které v posledních asi 25 letech svého života uveřejňoval o rozmanitých otázkách české mluvnice

a českého slovníku. K tomu, co četl nebo slyšel, připojoval mnohdy na lístcích své poznámky. Citáty na slovo *nátcha* doplnil osobní vzpomínkou: »Maminka říkala *nátka.* Ale bylo to spíše slovo zastaralé, jehož významu vlastního si nebyla vědoma. ,To je taková nemoc', vysvětlovala mi jednou. Říkala časem ,z toho by člověk dostal nátku, moh(l) dostat nátku', z leknutí a p., jinak skoro ne. Leda ,dej pozor, abys nedostal nátku!'« K slovu *nátepničky* Zubatý připsal: »My tomu říkali *štucliky;* když já byl hoch, jen nejchudší chodili v zimě bez toho. Jako bez šály na krku.« U výrazu *nástavba* má poznámku: »Vylíhlo a ujalo se 1923, když se po Praze začalo stavět tolik nových pater na starších domech. Jako *přístavba.«* Rád dává takovým poznámkám podobu hovorovou, na př.: »V noci ze dne 11. na 12. dubna 1930 mne napadlo, že *nadržovati* je z *naddržovati* = držeti (ruku) nad někým, někomu. Snad to napíšu do Naší řeči. — A radši ne; pilní čtenáři by myslili, že tak mají psát, a není to nepochybné.« — *»Liška* je svým *š* tuze divné slovo. Ten odvozený tvar s *ch* mi nevoní. Rád bych se tak dostal k *liščka, lišťka* (jako *deška z deščka).«* — »O básníku Schillerovi nemohu říci *nějaký* Schiller, ale mohu mluviti o *nějakém* Schillerovi, kterého jsem poznal někde v Prčicích.« — R. 1912 nasbíral Zubatý v Plané doklady na slovo *voblak* ,obloha' (dnes je voblak jako sklo, tak je ten voblak plnej mraků! a pod.) a přidal k určení doby: »O prázdninách vynikajících nestydatou deštivostí, ale i blahobytem hub.« Při úsloví *pro pána krále!* čteme: »Není von v tom vopravdickej král (monarcha)?« Některá jména ilustroval Zubatý názornými kresbami příslušných věcí, na př. kalvas, nos (u saní), necht (u čepice), obloučnatý atd. — Všecko to zvyšuje nejen odbornou hodnotu excerpt, nýbrž také je velmi oživuje. Promlouvá tím k nám moudře a vlídně veliký badatel o našem mateřském jazyce.

Podaná charakteristika rukopisných excerpt Gebaurových a Zubatého ukazuje, jak významně se jimi doplňuje, co bylo více než dvacítiletým excerpováním přichystáno pro Slovník jazyka českého. Bez látky sebrané soustavnou a vědomou prací tolika let neobejde se žádné badání o českém jazyce. To jsem napsal v předmluvě k svému »Rodu jmen v češtině«, z něhož jsem v předchozích dvou ročnících »Naší řeči« uveřejňoval ukázky o přechylování jmen. Shromažďuje si materiál o českém nominálním rodě, užil jsem publikovaných textů staročeských a nenechal jsem bez povšimnutí žádné z našich nářečí. Látka ta by sama stačila k vyplnění monografie o zvoleném thematu. Ale pokládal jsem za svou povin-

nost, doplniti ji z obojích výpisků uložených v kanceláři Slovníku, jehož redakce jsem členem. Měl jsem při tom na zřeteli, co soudil Gebauer o dokladech: »Sbírka dokladů jest mi sbírkou positivních fakt a svědkův; výklady a rozklady mohou býti trefné i netrefné, mohou se líbiti dnes a nelíbiti se zítra; cena dokladových sbírek se nemění, a proto zasluhují toho před ledajakýms plaušem, aby byly vytištěny.«[10]) »Chceme-li jíti cestou bezpečnou, musíme především co nejvíce obmeziti předsudné stanovení apriorní, a naproti tomu tím více ceniti svědectví dokladův.«[11]) Historická mluvnice Gebaurova má k stručným poměrně výkladům teoretickým zpravidla veliký počet příkladů. Proto jsem soustavně probral, co zůstavil Gebauer jako látku slovníkovou, a mám odtud citáty zvláště z Comest., EvSeit., Háj. herb., Hořov., z Husa, Hymn., Chir., JeronMus., KázLeg., Kladr., Kol., Koř., Krist., Kruml., Lék., Let., Lit., KancLomn., Lún., ML., Modl., Mus., Nekr., Ol., OpMus., Pass., Pernšt., Pražs., Práva pr., Pref., Prov., Puch., Pulk., RešSir., ROl., RVodň., SequE., Štít., TomZ., Urb., WintObr. V předmluvě své knihy jsem obecnými slovy uvedl, že jsem tohoto materiálu použil spolu s excerpty prof. Zubatého. Zubatý již za svého života půjčoval své lístky s ochotou spontánní.[12]) Smysl mé poznámky o jich použití je určován už tím, co jsem výše napsal o obsahu a způsobu rukopisných těch výpisů. Jejich první část jsem prohlédl podrobně, ostatku jsem užíval hlavně k doplňování látky snesené odjinud. Excerpta Zubatého mi poskytla příklady především z ArchČ., ComestC., ČerHerb., z Dačického, z Frant. pr., GyntRoz., HistArch., HrubPetr., Chelč., Kab., KomBrn., KorMan.,KronTur., Lobk., PamArch., z Rosy, Skály, ŠtítE., TomZ., Troj., VSpN., WintPrůmObch., ZuzČern., Žíd. Také jsem v nich našel několik dokladů z Tyla a Baara a slovenské příklady hlavně z Kukučína, Timravy a PolSúp. Když psal o zájmenech *jenž, který, kdo, co,* dotkl se Zubatý (NŘ. 2, 1918, str. 40n.) toho, že se lišívá zájm. *která* o ženách od zájm. *kdo* kladeného bez rodového rozdílu. V jeho lístcích je k této věci poukaz na místo ŠtítE. 102 a připojeny jsou otázky *kdo z vás půjde se mnou?* proti *která se to tak směje?*, což jsem uvedl na 10. str. svého Rodu. Podobně jsem na str. 107n. přejal Zubatého příklady na ne-

---

[10]) Z dopisu Fr. Bartošovi v únoru 1878; v. NŘ. 4, 1920, str. 99.

[11]) Staročeské sklonění zájmenné (Pojednání Král. čes. společnosti nauk 1885, str. 6, pozn.).

[12]) V posmrtné vzpomínce Hallerově (NŘ. 15, 1931, str. 97) uvádějí se jeho obvyklá slova: »Jen přijďte, vždyť víte, že vám všechno půjčím, vždyť je to tady i pro vás.«

osobní *co*, které připojil k citátu z Lomnického Kupidovy střely. Některé jevy jsem si ovšem ověřoval též z novočeského materiálu k akad. Slovníku (zvláště z Němcové a z Nerudy).

Josef Rossowski: Purismus v polštině.

Přistupuje k nastínění puristického snažení v polštině, musím především zdůrazniti, že nebylo nikdy a není ani dnes tak silné, jako je na př. v Německu nebo v Maďarsku. Ale mírné úsilí, zbaviti se co možná cizích vlivů, je v dnešní polštině dost živé, ba živější snad než kdykoli jindy. Domnívám se, že stručná zpráva o něm bude zajímat čtenáře Naší řeči, a to tím spíše, že Poláci a Čechové jako vůbec ve všech oblastech i v této málo o sobě vědí. Často jsem se setkával u Čechů s míněním, že polský jazyk je velmi znečištěn cizími slovy, více než jazyky jiné, a mezi Poláky zase trvá přesvědčení, že Čechové se usilovně zbavují cizích výrazů a nahrazují je slovy českými, obyčejně tvořenými podle německých vzorů. Zdá se mi, že ani jedno ani druhé není ve shodě se skutečností. Pravda je toliko, že se Čechové po smutných zkušenostech s politickými a kulturními následky bělohorské porážky bránili a brání houževnatě proti příliš blízkému nebezpečí germanisace (při tom ovšem některé její stopy v českém jazyce zůstávají, ale to se děje i nám, Polákům), kdežto Poláci, protože nebyl jejich jazyk nikdy v nebezpečí tak hrozícím, chovali se trpněji a cizí vlivy, zdomácnělé nepřetržitým kulturním vývojem naším, nepřekážejí nám tolik svou cizotou.

Tato malá citlivost Poláků k cizím vlivům v polském jazyce má kromě těchto vnějších příčin ještě také, zdá se mi, dvě příčiny vnitřní. Je to zejména ochota přijímat všechny cizí vlivy, zděděná po šlechtickém Polsku, a zároveň nechuť ke všem umělým experimentům; a zavádění novotvarů nahrazujících cizí slova, která přišla zároveň s novými pojmy, je vždycky více nebo méně umělé. Tím možno také aspoň poněkud vysvětliti tak dlouhé udržování polského pravopisu opřeného o tradici cizí; proti našemu je český pravopis čistě národní a velmi radikální. Jsem nakloněn viděti v tom sám rozdíl národní povahy, způsobený tím, že Poláci jsou v podstatě národ rolnický, kdežto Čechové jsou národ mnohem průmyslovější.

Ozývaly se i v Polsku hlasy po očistě jazyka od cizích vlivů; byl to Mikuláš Rej, Lukáš Górnicki, spisovatelé XVI.

století. Později, v XIX. stol., popolšťovali částečně jazyk některých vědeckých odvětví učenci, jako na př. Jan Śniadecki, matematik, Karel Libelt, filosof, Bedřich Skobel, lékař. Nejeden cizí výraz vymýtili moderní spisovatelé, ať už vědomě či bezděky, a nahradili jej slovem národním, čerpaným buď ze starší polštiny, buď ze současných nářečí, anebo slovem uměle utvořeným. Nejvíce se po této stránce přičinil snad Štěpán Żeromski; napsal o tom také zvl. knihu »Snobismus a pokrok«. Naopak zase byli a jsou u nás spisovatelé, kteří nazývají cizí vlivy v jazyce výměnou kulturních statků; ti ovšem často zapomínají na to, že jsou to zpravidla toliko jednostranné výpůjčky, přijímané zvláště kvapně národy s nízkou kulturou.

Odborníci polonisté, kteří mají v této věci rozhodující slovo, jsou obyčejně toho mínění, že je třeba zachovati stav zděděný po předcích a vymycovati cizí slova, jež jsou už v oběhu, jenom v nevyhnutelné potřebě. Ale strany slov nově přibývajících jsou mezi nimi rozdíly v názorech. Jedni soudí, že cizí vlivy jsou výsledek vývoje stejně jako všechny ostatní zjevy v jazyce, a proto že není dobře protiviti se jim, jiní však pokládají za žádoucí omezovati co možná přírůstek cizích slov v jazyce. Zvláštní místo tu má stanovisko prof. Alexandra Brücknera; tento učenec ukazuje na to, že je v polštině cizích slov mnoho a že ji znečišťují. Nezávisle na názorech učenců zpracovávaly a zpracovávají rozličné obory technické svou odbornou terminologii. V polovici XIX. stol. se objevují větší i menší slovníky odborné: slovník lékařský, právnický a malé slovníky polských výrazů, kterými možno nahrazovati cizí slova.

Stálým orgánem správné polštiny a úsilí o potlačení zbytečných cizích vlivů v jazyce, zvláště nových, je časopis Poradnik językowy, založený řed. Romanem Zawilińským roku 1901 v Krakově. Do tohoto měsíčníku psávali i polonisté, kteří nebyli stoupenci normativního směru, mezi jinými též profesor krakovské university Kazimír Nitsch, i někteří spisovatelé, na př. Š. Żeromski. R. 1913 pozval Zawiliński do redakce profesory Nitsche, Oesterreichra, Rozwadowského a Rudnického a vydával s nimi časopis s názvem Język polski, zahrnující v sobě také Poradnik. To trvalo do r. 1916 (s přestávkou roku 1915). Ale pro rozdíly v názorech mezi Zawilińským, který se přidržoval směru prakticky normativního, a Nitschem, který byl mnohem liberálnější, nezůstalo při této společné práci. Zawiliński se odloučil a začal znova vydávati samostatně Poradnik językowy (jeho redaktorem byl až do r. 1931), kdežto Nitsch zůstal a je do dneška

redaktorem dvouměsíčníku Język polski. Ten rozdíl trvá mezi oběma těmito časopisy podnes. Język polski se obírá hlavně jazykovými otázkami bez zřetele normativního a snaží se vzbuzovat zájem o studium jazyka, kdežto Poradnik językovy vedle této činnosti dává také pokyny o jazykové správnosti a drží se směru prakticky normativního.

Od r. 1931 vychází také dvouměsíčník učitelů polštiny na středních školách Polonista, věnovaný metodice vyučování. Jeho redaktorem je Julius Saloni.

Práci Zawilińského před válkou v Haliči podobala se v ruském Polsku činnost prof. Adama Kryńského. Ten hlavně články v tisku usiloval o správnost polštiny a o potlačení cizích vlivů v ní. Přičiněním některých lidí, i nepolonistů, mezi nimi také vroucího, ale rozumného obránce jazykové čistoty inženýra Jana Rzewnického, vznikl koncem r. 1929 ve Varšavě pod předsednictvím prof. Kryńského Spolek správnosti jazyka polského (Towarzystwo poprawności języka polskiego) a jeho orgánem se stal měsíčník Poradnik językowy.

Krajní purismus má také své stoupence, avšak mezi nimi není ani polonistů ani organisace. Jsou buď na levém křídle »Spolku správnosti«, nebo se k němu ani nehlásí. Umíněným zástupcem krajního purismu je na Pomoří kněz Szeffs; v svých brožurách volá po očištění jazyka ode všeho, co je cizího původu, ale svým bezohledným stanoviskem spíše škodí, než prospívá.

V Polsku není takové instituce, jakou mají Čechové v kanceláři Slovníku jazyka českého. Ale nové vybudování polského státu vyžaduje nutně, aby byla vypracována zejména terminologie rozličných oborů, a proto vznikly v některých ministerstvech odbory mající za úkol tvořit a doplňovat technickou terminologii nebo dozírat na ni. Protože se starají o to, aby nová slova vycházela z domácí látky jazykové, odklízejí tím mnohé výrazy původu cizího. A tak se v polštině dnešní doby projevuje snaha o jazykovou očistu zvláště v oblasti technické.

Pro příklad uvedu několik nových výrazů z jazyka vojenského, který byl zvláště zanedbán, neboť přestal na tom, co bylo r. 1831. Bylo v něm už tenkrát mnoho cizích slov, a co přibylo potom, bylo výhradně původu cizího. Příklady dělím na tři skupiny: a) slova přejímaná do současné polštiny vojenské z jazyka starého, b) slova přejímaná do ní z jiných oblastí, c) novotvary. K první skupině patří na př. slova *brzeszczot* (m. *klinga*), *czata* (m. *wedeta, pikieta, forpoczta*), *odwód* (m. *rezerwa*), *oporządzenie* (m. *ekwipunek* nebo

rynsztunek), *rozpoznanie* (m. *rekonesans*) a j. Slova vzatá z jiných oblastí jsou na př.: *sprzęt* (m. *materjał*), *skrzelice* (m. *żaluzje*), *zapora* (m. *barjera*), *zaprawa* (m. *trening*), *pozornik* (m. *manekin* nebo *imitacja*) atd. Novotvary jsou na příklad: *bezpiecznik* (m. *Sperrklappe*), *ciąg* (m. *trakcja*), *ciaśnina* (m. *défilé*), *czołg* (m. *tank*), *niezbędnik* (m. *neseser*) a pod.

Rozumí se, že ne všechny navržené výrazy se ujímají. Některá cizí slova se objevují vedle nově zaváděných slov polských, zvláště v našem vojenském tisku, pěstujícím hojné styky s odborným tiskem cizím. Nejsou tu bez viny ani školy vojenské, jež jsou stále ještě pod větším nebo menším vlivem francouzským. Tak se posud často píše *dyscyplina* vedle *karność, ekwipunek* a *rynsztunek* v. *oporządzenie, atak* vedle *natarcie, ofensywa* vedle *obrona, sytuacja* vedle *położenie, armja,* vedle *wojsko* atd. Někdy k užití slova cizího vedou důvody stylistické, na př. příd. jméno *sytuacyjny* je libozvučnější než *położeniowy, atakowany* je určitější než *natarty* atd. Některé cizí výrazy konečně se už vžily tak, že je nesnadné nahraditi je slovy polskými, zvláště jsou-li to mezinárodní termíny. K nejnápadnějším slovům cizím náleží na př. *szpica, capstrzyk, meldunek, attaché, ordre de bataille* a pod. Naproti tomu se ovšem i mnohé nově zavedené výrazy polské ujaly tak pevně, že dnes už ani největší stoupenec starých tradic netouží po dřívějších slovech cizích. Dnes by už nikdo nesnesl výrazy takové, jako je na př. *culaga do lenunku dla lejbgwardji* (Zulage zur Löhnung für die Leibgarde) atd.

Podobně je tomu i v jiných oborech. Nejtěžší je napravovati chyby v jazyce neodborném, neboť není instituce, která by tu mohla rozkazovati. Proto je v polštině stále ještě mnoho cizích slov, kterých jiné slovanské jazyky nemají. V jazyce obecném se někdy i technické výrazy domácí nahrazují cizími, na př. místo *samolot* se říkává *aeroplan,* m. *czołg tank,* místo *silnik, ciągnik* je *motor, traktor,* místo *samochód automobil* a j. Ale popolšťovací úsilí odborné terminologie technické působí i zde, takže také v jazyce neodborném, spisovném i obecném, možno očekávati jeho výsledky, třebas skrovnější a pomalejší.

Jiří Haller: Hodí se, bude se hodit.

O slovese *hoditi se* napsala NŘ. 11, 1927, 234, že je jedno z těch, jejichž tvar présentní může vyjadřovati čas přítomný i budoucí a že nemá opisného futura. Říká se proto »to se mi

právě nehodí« (t. j. není mi to nyní vhod) i »přijdu, až jak se mi to hodí« (t. j. až jak mi to bude vyhovovat). Jiná taková slovesa jsou na př. *padnouti* (»ten kabát ti padne«, t. j. přiléhá, v. NŘ. 3, 1919, 16n., 57), *vejíti se* (»to se sem dobře vejde«, v. NŘ. 14, 1930, 202), *dovésti* (s významem »uměti«, v. NŘ. 4, 1920, 243), *zasloužiti* (»zasloužíš výprasku« = zasluhuješ, NŘ. 7, 1923, 192), lid. *šiknout se* »hoditi se«, *seknout, štěknout* »slušeti« (v. NŘ. 3, 1919, 57), *říznout* (NŘ. t.; v podřip. nářečí se říká na př. »cesta řízne pole«, t. j. přetíná), *pásnout* »slušeti«, snad i mor. *sejíti se* (= hoditi se, v. NŘ. 3, 1919, 17), slc. *pristať* (»slušeti«, v. t. pozn.). Tato dvojvýznamnost présentu se vykládá z té vlastnosti českých sloves dokonavých i nedokonavých, že mohou přítomným tvarem vyjadřovati děj časově neobmezený, který se může konati kdykoli, jakmile se uskuteční podmínky k tomu potřebné (NŘ. 3, 16n. a j., Gebauer-Ertl 2, 1926, 229n., Gebauer-Trávníček 1930, 391n.), tedy i v přítomnosti a budoucnosti. Takové présens g n o m i c k é bývá v příslovích a vůbec ve výrocích obecné platnosti, na př. »i mistr tesař se utne«; »kdo se ptá, nerad dá«;[1]) »když se rozpoutá bouře, je tu boží dopuštění«, a pod. Z této obecné platnosti dějové se tedy u některých sloves dokonavých vyvinul dvojí význam présentních tvarů, takže se jich může užívat o dějích budoucích i přítomných.

Za takové sloveso se pokládá také *hoditi se*, a proto se opisné futurum *bude se hodit* vytýkalo za nesprávné. Ale zdá se, že se to má s tímto slovesem jinak. Především není jisté, který vid je u něho původní, zda dokonavý či nedokonavý. Na rozdíl od ostatních sloves, která jsme uvedli vpředu, bylo sloveso *hoditi se* ve významu »býti vhod« v staré češtině nedokonavé a mívalo už v staré době opisné futurum. Ve Zjevení sv. Brigity (z poč. 15. stol.) se píše na př.: Poslúchaj mne, a bude ť sě hoditi (lat. proderit), a podle Jungmannova slovníku užívali opisného futura u slovesa *hoditi se* též Čeští bratří. Jen ve významu »vrhnouti«, který podle Gebaurova výkladu vznikl sekundárně k významu »vhod čemu jednati, mířiti« (a to jen v češtině, neboť v jiných slovanských jazycích ho není, v. Slovník staročeský s. v. *hoditi*), mělo sloveso *hoditi* už v staré češtině vid dokonavý.[2])

[1]) Ve větě »kdo se ptá, nerad dá« jsou vedle sebe oba vidy, dokonavý i nedokonavý, a to patrně svedlo V. Jagiće (Beitr. zur slav. Syntax 80) k domnění, že v ní sloveso *dáti* pokládal za nedokonavé; jeho názor správně vyvrací F. Trávníček v Studiích o čes. vidu slovesném 291.

[2]) Významy a vazby slovesa *hoditi (sě)* uvádí Slovník stč. takto: *hoditi komu, čemu* znamenalo »vhod komu, čemu jednati, k čemu mířiti, cíliti, chystati« (stč. spojení *hoditi času* vyložil Jos. Zubatý v Sbor. fil. V, 2 od-

I když tedy byl původní vid slovesa *hoditi* dokonavý (domnívá se tak Trávníček, Studie o čes. vidu slovesném 20), změnil se už v předhistorické době v jistých případech v nedokonavý, a ten stav trvá s některými změnami významu a vazby slovesa *hoditi (se)* podnes. Z dnešního usu moravského zaznamenal sloveso *hoditi se* jako nedokonavé Bartoš (Dial. slov. mor. 98) a podle něho je uvádí i Kott 1, 449, a matiční Brus 1894, 138 výslovně u něho dovoluje opisné futurum. Za nedokonavé pokládá sloveso *hoditi se* i Gebauer, Hist. ml. IV, 521 a také Trávníček, Studie 19n. A konečně zdá se nám, že na př. větu »nevím, bude-li se to hodit«, vysloví v čas potřeby kterýkoli příslušník středočeského (i pražského) nářečí nebo možná českých nářečí vůbec. Jistoty naprosté o tom arci nemáme, a proto prosíme čtenáře, aby nám napsali, kde se opisného budoucího času slovesa *hoditi se* vůbec neužívá.

Zákaz opisného tvaru *nebude se hodit* se tedy neopírá patrně ani o historii jazyka ani o usus lidový. Způsobila jej asi ta okolnost, že présentní tvary slovesa *hoditi se* mohou vyjadřovati čas přítomný i budoucí, takže se opisné futurum u něho zdá zbytečné. Ale všimneme-li si této věci blíže, uvidíme, že zhola zbytečné není. Na př. větě *bratr se hodí na vojnu* můžeme rozuměti trojím způsobem: buďto že bratr na vojně už je, a potom vyjadřuje tvar *hodí se* čas přítomný a má nedokonavý vid; nebo že bratr na vojnu teprve půjde, ale už dnes je vidět, že se na ni hodí, a v tomto případě má sloveso *hoditi se* sice zase vid nedokonavý a vyjadřuje se jím stav přítomný, ale zároveň se vztahuje i k budoucnosti; anebo konečně může ona věta vyjadřovati jen budoucí stav, a sloveso *hodí se* je dokonavé a má význam budoucího času. Není nesnadné představiti si takovou situaci, že mnohovýznamý tvar *hodí se* nestačí, t. j. že souvislost ostatního textu neurčuje dost jistě jeho pravý, zamýšlený význam. To se může státi hlavně tehdy, když se má výslovně vyjádřiti jen čas budoucí. V takovém případě se opisné futurum přímo nabízí a nevidíme příčiny, proč by se ho nemělo užívat. Ale s tvarem présentním nevystačíme ani tenkrát, když máme vyznačiti t r v á n í budoucího děje. Věty »ne-

---

chylně od Gebaura jako vazbu genitivní s významem »vyčkávati času«); *hoditi sě komu, čemu, k čemu, na čem* znamenalo »býti vhod, ku prospěchu, k užitku« (tento význam má sloveso *hoditi se* posud); spojení *hoditi sě koho* mělo vid dokonavý a znamenalo »vrhem zasáhnouti koho, trefiti«; vedle něho byla také vazba *hoditi sě komu več* s významem »trefiti koho kam« a konečně spojení *hoditi kým*, které znamenalo »mrštiti, uhoditi kým«, na př. zdvihna mne hodils mnou (z bible Kralické).

myslím, že se ty barvy k sobě hodí«, a »nemyslím, že se ty barvy k sobě budou hodit«, mohou mít smysl rozdílný. První z nich vyjadřuje stav přítomný (ty barvy jsou už vedle sebe) nebo okamžitý stav, který teprve vznikne (tím, že se ony barvy položí vedle sebe), anebo má platnost obecnou a vyjadřuje vlastnost oněch barev, stejnou ve všech dobách; ale chceme-li vyjádřiti, že máme na mysli stav, který má v budoucnosti trvat (na př. jde o barvy částí obleku, který bude nošen), užijeme opisného futura, neboť je daleko zřetelnější. Tyto př. bychom mohli ještě rozmnožit, na př. větami vyjadřujícími pravděpodobnou domněnku (»to se nebude hodit«; je to typ »vy to nebudete vědět« = vy to asi nevíte, viz o něm Gebauer-Ertl 2, 231, NŘ. 3, 1919, 191 a j.). Proto se domníváme, že nelze opisné futurum slovesa *hoditi se* z jazyka vymycovat úplně. Je pravda, že v jeho présentním tvaru bývá obsažen význam budoucí i přítomný, ale právě pro tuto dvojvýznamnost tvarů présentních bývá potřebí v budoucím čase tvaru opisného, má-li se z jakýchkoli příčin vyjádřiti výslovně děj budoucí nebo děj, který v budoucnosti trvá. Věty jako »doufám, že se vám to bude hodit«, »bude-li se mi to hodit, přijdu k vám ještě dnes« a p. nemohou být podle našeho mínění nesprávné. Jediná okolnost, zdá se, svědčí proti tomuto názoru: že jej nemůžeme opříti o doklady ze současného jazyka literárního. Ale právě zde, jak lze snadno uhodnout, argumentum ex silentio nemůže být (a také bezpochyby nebylo) důvodem k zákazu.

Potřebnost opisných forem budoucího času u slovesa *hoditi se* ukazuje i vývoj, kterým se v jazyce lidovém některá slovesa dokonavá stávají nedokonavými a tvoří rovněž futurum opisné. A jsou to právě slovesa znamenající vhodnost, schopnost k něčemu, na př. *padnout* (= přiléhati, o šatech), *pásnout, seknout, šiknout se* a pod. Na shodu významové stránky s vidovou u těchto sloves upozornila už NŘ. 4, 1920, 243, ale vyvozovala z ní, že u všech příslušných sloves vystačuje jazyk s tvarem présentním a že tedy opisné tvary budoucího času jsou u nich nemístné. Protože však tu jde vesměs o slovesa výhradně lidová (snad kromě slovesa *padnouti*), nemění se oním odsouzením skutečnost, že jazyk lidový u nich opisné futurum zná. Říká se na př. »to mu bude pásnout« (vedle »to mu bude pasovat«, ale někdy s významovým rozdílem), »ty šaty ti budou seknout«, »to se sem bude šiknout« (vedle »šikovat«) atd. O slovese *padnout* je výklad v NŘ. 3, 1919, 16n. a 57; opisné futurum *bude padnout* je tu dosvědčeno z pražské mluvy prof. J. Jakubcem

a z literárního jazyka citátem z Vrchlického.[3]) Z této hromadné proměny sloves původně dokonavých v nedokonavá a z jejich opisných tvarů budoucích je vidět, že jazyk tu vyhovuje skutečné potřebě a že změna jejich vidu je přirozený následek významu (NŘ. 4, 1920, 241). Není proto možné stavěti se proti tomu, projeví-li se taková potřeba u slovesa *hoditi se* i v jazyce spisovném.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Hans Driesch, Základní problémy psychologie. Přeložil *Hanuš Sýkora.* Výhledy, sv. 17. Vydal Melantrich v Praze 1933. Za 33 Kč.

»Naše řeč« podala v 13. roč., str. 205n., 223n., zprávu o jazykové stránce jiného překladu Sýkorova, tenkrát ne příliš lichotivou. Překladatel požádal redakci, aby se vyslovila o tomto jeho novém překladu, neboť od té doby prý hleděl napraviti dřívější své jazykové nedostatky a očekává, že kritický soud tentokráte dopadne příznivěji. Proto velmi rád prohlašuji hned napřed, že mě tentokrát jazyková stránka jeho překladu uspokojila mnohem více než při jeho překladu Külpova Úvodu do filosofie; je dokonce lepší, než jaké jsme zvykli jinak — kromě nečetných výjimek — v českých dílech filosofických. A tím ochotněji pronáším tuto chválu, že popud ke zlepšení jazyka Sýkorova vyšel právě z kritické činnosti »Naší řeči«. Budeme míti později ještě příležitost ukázati, že tento její kladný výsledek není ojedinělý a že i u jiných spisovatelů probudila jazykové svědomí.

Sýkorova zásluha o jazykovou stránku tohoto nového překladu je zvláště chvály hodna i proto, že měl před sebou úkol opravdu nesnadný. Jeť o německém filosofu Hansi Drieschovi známo, že se jeho spisy čtou těžko; vyjadřuje se jazykem často nezvyklým a podivným, jindy zase neobyčejně složitým a bohatým na nové termíny a na významové obměny termínů starých. Některé jeho věty jsou tak nekonečné a tak komplikovaně spřádány, že se v nich čtenář zamotává jako moucha lapená v pavučině, a teprve několikerý pokus o porozumění mu dovoluje vyváznouti k další cestě za filosofovými problémy. Čteme na př. tuto větu: »Jistě je ve vše-

[3]) Profesor J. Zubatý, rodilý Pražan, tohoto tvaru z pražského usu neznal, a proto asi pokládal opisné futurum u slovesa *padnouti* a u sloves podobných za nečeské (NŘ. 3, 18).

obecném rámci našeho *mám vědomé něco* prostě zastoupeno veškero něco, ale, pokud jde o prostředečné předměty, je toto něco přítomno ve formě kausální souhry, a k této souhře náleží především pravé vztahy afekce mezi ostatními věcmi a »mým« tělem s jeho smyslovými orgány, nervy a mozkem, jež jsou vesměs prostředečnými předměty přírodními, a za druhé pravé afekce mezi mým tělem jako hmotným komplexen a jeho entelechií, jejichž výslednice jakožto stav entelechiální je pak „souběžný" se stavem mé duše; znakem tohoto duševního stavu je zase specifický já-zážitek.«

Překlad odborných termínů Drieschových působil potíže už proto, že Driesch v své moderní, »normální« psychologii zavádí mnoho nových subtilních pojmů a pro ně užívá novotvarů, jež v němčině snadno vznikají rozličným skládáním a kupením slov. Čeština této možnosti zpravidla nemá, a proto musil překladatel sahati k náhradám. S jeho praxí lze po stránce jazykové téměř vesměs souhlasiti. Tak na př. vedle běžného už termínu *jáství* (Ichheit) se tu vyskytuje i *jáskost* (158), *ty-ství* (88) a *Ty- určitost* (Du-Gewissheit, t.), t. j. »určitost vědomí druhé osoby« (102). Nepojmenovatelné součástky vědomí označuje Driesch *Etwasse*, a to S. překládá *»něco«* (v uvozovkách, jindy, na př. 112, 127 a j., s velkým písmenem); toto slovo ovšem pojímá jako substantivum (nesklonné), takže bývají při něm v jeho překladu vazby jiné než obyčejně, na př. mnohá z oněch „něco" („Etwasse"), která si uvědomuji (15); duše může býti aspoň analogicky srovnávána *s něčím, „v" němž* něco ve vlastním slova smyslu jest (57), atd. Podobně odchylné vazby má tu i osobní zájmeno *já*, arci ve významu pošinutém, na př. já nemá žádných dynamických schopností (58), já a moje duše stojí (58), já je neschopno zkoumati 59, a j. Také přivlastňovacího zájmena *můj* se užívá v tomto neosobním smyslu, na př. mluvím o mém tělu (76; výraz *mé tělo* je myšlen obecně, t. j. tělo kteréhokoli člověka, který je Drieschovým způsobem zkoumá, kdežto *mluvím* praví autor; podmět tu tedy není totožný s osobou zájmena, a proto není užito zájmena zvratného). Slovem *takovost* se překládá něm. Solchheit (na př. 22) a Sosein (na př. 164); něm. Dingheit zní po česku *věcovost*. Pravým oříškem byl překlad výrazu *A-Spalt-Ich;* S. si tu rozumně pomohl opisem »já-odštěpek vědomé osoby A« (157). Slovo Wesengemässheit se volně překládá slovem *bytostnost* (187). Zřídka sahal překladatel k složeným slovům, snad jen tam, kde se jim nemohl jinak vyhnouti anebo kde měl vzor v slovech už ustálených. Takové jsou na př.

výrazy *předutvářený* systém (101, 131 a j. podle *předurčený*, *předzjednaný* a pod.), *nadjednota* (128, podle *nadčlověk* a pod.), *předvůle* (199), *mimočas* (218), *bezčasový* (218) a j. Někde mu ovšem jazykové možnosti vypověděly úplně; tak na př. na str. 133 nebylo lze vystihnouti narážku originálu na znění něm. výrazu *das Wahrgenommene* („vnímané“). Německá zpodstatnělá jména přídavná překládá S. většinou středním rodem příd. jména určitého, na př. »zvláštní třída komplexního předmětného«, méně často tu užívá substantivní formy v *-o*, na př. *psychologično* (84); místy snad by bylo lépe dáti přednost tomuto druhému způsobu. K tvaru nespisovnému zavedlo překladatele zvláštní Drieschovo užití něm. slova *das Haben;* někde je z nouze přeložil infinitivem *míti* (a to se v této knize, v níž se gramatické kategorie vůbec podle potřeby přizpůsobují autorově skladbě, čte celkem bez nesnází), na str. 211 se rozhodl pro tvar „mání“, sotva asi vhodný. (Nebylo by stačilo *držení?* Aspoň na str. 227 se užívá slova *držeti* v témž významu.)

To je malá ukázka terminologických problémů, které překladatel musil řešit takřka ustavičně. K nim přistupuje ještě i neprůhledná stylisace originálu, takže několik nedopatření jazykových, která v tomto překladu ještě jsou, lze snadno omluviti. Někde se rozhodl překladatel pro doslovný (a více méně nečeský) překlad zřejmě proto, aby snad volnější náhradou neporušil ne dost jednoznačný smysl orginálu. Jsou však i případy, kde mohl bez nebezpečí voliti výraz správnější, češtější, na př.: Tato psychologie *tvořila* téměř všechen obsah psychologických učebnic (17; netvořila jej, nýbrž sama jím byla); (geny) při dědičnosti *hrají* úlohu (125 a pod. často, m. mají úlohu, mají význam, jsou důležité, významné a pod.); začněme *se* svou analysou (43, m. začněme svou analysu nebo začněme analysovat); dříve však, nežli počneme *se* svou analysou (61, m. nežli počneme svou analysu); spolupracovníci začali *s* exaktní analysou (17, m. začali exaktní analysou; o rozdílu vazeb *začíti co* a *začíti čím* viz NŘ. 8, 1924, 53; správná vazba *začíti čím* je na př. na str. 191); otázka *pro sebe* (85, m. o sobě; správně na př. 102); problém, posuzován *pro sebe*, neřešitelný (214, m. o sobě); afekce jakožto druh *zapříčinění* (126, termín zhola nejasný); část, které platí naše šetření (190, m. je určeno, které se týká, ke které směřuje a pod.); věci, které pro problém svobody *nepřicházejí v úvahu* (196, výraz nejasný: které se ho netýkají, či které nemají pro něj významu?); při jednání *přicházejí v úvahu* ony citové přízvuky definitivnosti (124, = ?; podobně často, na př. 69, 86, 198, 199, 214 a j.). Nečesky se tu

užívá někdy spojky *aniž*, na př. nejsem objektivně o jejich skutečnosti ještě dostatečně přesvědčen, aniž ovšem jejich možnost popírám (177, m. ale jejich možnost ovšem nepopírám); velmi často se tím myslí, aniž se to většinou jasně řeklo, ještě něco zcela zvláštního (64, m. ač... neřekne; správně je položena spojka *aniž* na př. na str. 142: vše, co nepozorujeme, není vědomí, aniž bylo vědomé, t. j. a ani nebylo). V zájmenech se vyskytují tyto chyby způsobené vlivem originálu: Má duše se neskládala z čistých jednotlivých různých předmětů, nemohli jsme *takové* nikdy zjistiti (91, m. takové předměty či takové duše?); zda neanalysující psychologie by vůbec zasluhovala ještě jména vědy. Myslím že by *jí nebyla* (66, m. že by vědou nebyla). Místo zájmena *to* anebo místo spojení subst. *věc* s ukazovacím zájmenem se často klade pouhé subst. *věc*, na př. tento výraz nehoví *věci* plně (43), mohu *věc* odbýti krátce (182). Tu a tam je přes míru užito zájmena vztažného, na př. to by vysvětlovalo leda jen větší intensitu druhého prožitku proti prvnímu, *jíž* vůbec není (96, m. ale té vůbec není; pod. 146, 209 a j.).

Za úvahu by bylo také stálo, jak se vyhnouti častému opakování slova *rámec* (na př. 18, 20, 21, 105, 111, 119, 125 atd., na některých stránkách se toto slovo dokonce opakuje několikrát); jsou tu i spojení, kde je slovo *rámec* zřejmě zbytečné a někdy dokonce působí nejasnost, na př. (élan vital) je vázán snad na typ hmyzů a ssavců a může jen v jejich rámci vytvářeti něco nového (188); Freud a jeho následovníci vypracovali celou tabulku symbolů, bohužel skoro výhradně v rámci sféry pohlavní (145), atd. Stejně stereotypně a ne vždy dost vhodně užívá se výrazu *se zřetelem k čemu*. Je to výraz sice úplně správný, ale zdá se, že jej překladatel ze strachu před jinými obraty synonymními kladl i tam, kam se svým smyslem nehodí, na př. podle něho (Kohnstamma) je duše v nejhlubší hypnose »dokonalá«, i se zřetelem k mravnosti (153, m. i po stránce mravnosti, i co se týče mravnosti, i co do mravnosti); systém mozkových buněk byl pak vykládán tak, jako by byl v svých jednotlivých částech se zřetelem k své schopnosti dodávati pocity absolutně determinován (81, = ? v své schopnosti? co do své schopnosti?); podobně je tomu na př. na str. 32, 55, 56, 83 atd. Nezvyklým a nečeským dojmem působí také časté vložky »přesně mluveno«, »logicky vzato«, »přesně vzato« a pod., na př.: přesně vzato, byla však každá jednotlivá naděje jako něco, jako předmět jinou nadějí (29, m. mluvíme-li, myslíme-li však přesně, a pod.); tak dostáváme, stále měřeno vzpomínkami, tyto speciální výrazy paměti (164, m. měříce vzpomínkami,

a pod.); co, populárně mluveno, přichází k nám skrze smysly (43), a j. Jiná taková oblíbená vložka je *jedno, zcela jedno,* na př.: co se děje přece jen při vnímání na těle, jedno prozatím, v jakém je kausálním spojení? (129); metagnom čte životní plány takřka ze světového vědomí, jedno, zda běží o minulost, přítomnost či věci budoucí (183), atd. Tu všude se zbytečně dává přednost vyjadřování jmennému před přirozenějším vyjadřováním slovesným.

Z jiných nepřesností významových uvádíme příslovce *opět,* na př. abych sám sebe všude v přírodě opět našel (90, m. zase; nejde tu o opakování, nýbrž o střídání); jednou se *opět* i *zase* setkaly vedle sebe v téže větě: A tak zaujala *zase* duše, pojem to, který byl dlouho ne příliš moderní, *opět* místo, které jí přísluší (104). Nevhodně je užito spojky *-li* ve větě: dává-li Osty svému světovému svědomí zahrnouti životní plány všech lidí, je to zajisté také už kus spiritismu (220; nevyjadřuje se zde ani podmínka, ani přípustka, tedy: v tom, že Osty . . ., je také kus . . .; tento módní způsob vyjadřování rozšířili u nás dvojjazyční spisovatelé). Nevhodné je slovo *usměrněno* ve větě: *každé* (stanoviště) prý je usměrněno k určité hodnotě (117, m. zaměřeno?).

V stránce syntaktické se překladatel odchyluje od platné normy jazykové zřídka. Vazba *užívati zrcadlo* (21) vznikla patrně chybou tisku, neboť všude jinde je náležitá vazba genitivní. Zbytečně se klade genitiv záporový při zájmeně *to,* na př. nemohu toho říci (31); toho všeho nevíme (111); dokud toho nezkusíme (218). Místo doplňkového příd. jména s příponou *-telný* by bylo lépe užíti určitého slovesa ve větě: panpsychistická teorie . . . je tedy srovnatelná s každým noetickým stanoviskem (93, m. panpsychistickou teorii . . . možno tedy srovnati). Připouštěcí spojku *byť* nelze spojovati s přítomným časem a s 1. nebo 2. osobou; proto odporuje normativní mluvnici, když se píše na př. nešli jsme do jednotlivostí, byť jsme se jich v jiné souvislosti dotkli (85, m. třebas, ačkoli); byť ovšem o některé takové nové skutečnosti zajisté jde (227, m. ač); tu máme opravdu nové skutečnosti, byť mnoho z toho záleží jen v přesnější formulaci skutečností velmi starých (229, m. i když, třebas). Nezvyklé zeugma vzniklo ve větě: toto učení se mi nezdá ani tak hlásati novou pravdu, jako spíše znamením úpadku v přesnosti moderního filosofického myšlení (229, m. spíše se mi zdá znamením). Někde by byla zřetelnost textu získala opakováním předložky, zvláště po spojce *nebo,* na př. kde se projevuje vitální entelechie v embryologii nebo restituci (139, m. nebo v restituci). Také některé nezvyklé výrazy příslo-

večné bychom raději nahradili jinou vazbou, na př. hledíme-li *časově* zpátky, je v běhu času konečně všecko řetězem volných aktů (188); že se mozek nikdy nesmí stát *psychofysicky* zbytečným (104); složené vnější popudy přicházejí v úvahu *duševně* jako pouhé součty svých částí (86); toliko u prostorových celků totiž a *hudebně* u akordů jsou fysikální a psychické oba celky simultanní (!) (68). Zbytečně se klade instrumentál doplňkový ve větách: uvidíme na př., že zeleň, význam vztahu, čísla jsou předměty elementárními (20); bolest není citem (24). Určitého tvaru příd. jména v doplňku se mělo užíti na př. ve větě: chyba je tu v své škodlivosti zejména nepříjemně patrna (84, m. patrná), a pod. Zbytečně se po německém způsobu vkládají do podmínkových souvětí opěrná slůvka *pak, tedy* a pod., na př. nemůžeme-li (přijmouti mechanismus), pak jej musíme jistě plně zavrhnouti (94, m. musíme jej úplně zavrhnouti); ví-li druhé já o existenci a prožívání svého partnera, tedy jen ve formě, jako by onen partner byl někdo cizí (160, m. ví o ní jen ve formě) atd. Ve větě »četní filosofové pozorovali však velmi dobře, že princip asociační, i když nebyl nesprávný, přece nijak nedostačoval k vysvětlení celého oboru duševních skutečností« (17), není na místě minulý čas vět vedlejších; děje věty řídící a vět podřízených jsou tu současné, a proto má ve větách podřízených být čas přítomný (i když není správný, nijak nedostačuje).

Místy vadí jasnému a určitému členění vět nepřesnosti v pořádku slov, na př.: je-li kausalita mezi fysickou a psychickou stránkou empirické skutečnosti, nebo jaký jiný vztah snad mezi nimi jest, kdyby nešlo o kausalitu, to je otázka zcela pro sebe (85, m. je-li mezi fysickou a psychickou stránkou . . . kausalita, nebo, nejde-li o kausalitu, jaký jiný vztah snad mezi nimi je, to je otázka zcela o sobě). Často se kladou na nenáležité místo slova příklonná, na př. že však tytéž druhy elementárného v různých těch něco vždy objevují se znovu (19, m. že se však . . .); pak byl by mozek něčím víc než pouhým systémem spojů (104, m. pak by byl); slova duch mělo by se však používati jen o subjektech vědění (111, m. by se však mělo), atd. Ve větě »to vše ale praví, že nejde o radikální svobodu« (199) je spojka *ale* nesprávně položena dovnitř věty (m. ale to vše praví, že . . .). V textu, který obsahuje mnoho vět složitě stavěných z krátkých větných výrazů a vedlejších vět,[1]) je zvláště třeba dbáti přesné

[1]) Uvádím příklad takové složité věty: »Psychomechanický paralelismus vede nutně k důsledku, že každý organismus, a zejména člověk, se vším svým počínáním, tedy i jednající člověk, posuzován čistě behavioristicky,

interpunkce. A právě v této věci pozorujeme u překladatele ještě jistou rozpačitost, a ta ovšem nezvětšuje určitost větného členění. Často se klade čárka zbytečně, na př.: (subjektům) je ve vrozené formě dáno vědění víc, nežli nám (123); (tytéž rysy) vyskytují se ve většině zjevů, zde až dosud vylíčených (150, m. ve většině zjevů vylíčených zde až dosud); to je událost, vycházející z něčeho (188); jedné z obou, ve sporu jsoucích osob (206), a tak často. Jindy zase naopak čárka schází, na př.: budeme přihlížeti k hypnose, k štěpení, k účinku komplexů a snad i snů, jak se to právě hodí (,) a snad se zmíníme i o jiných věcech (150); musíme si... kriticky představiti (,) co vlastně je to, co máme vědomého (19), a j.

Přesně si vede překladatel v skloňování a časování, takže odchylek od správného usu je jen pořídku. Místo tvaru *nemoce* (149) třeba psáti *nemoci* (tak je psáno na str. 202); podst. jméno *účel* náleží ke vzoru *hrad*, a má tedy 2. pád jedn. č. *účelu*, nikoli *účele* (152). O podst. jméně slovesném *mání* byla zmínka už výše. V pravopisu jsou tu některé nedůslednosti, na př. píše se někdy *uvědoměn, uvědoměný* (29, 40 a j.), jindy *uvědomen, uvědomený* (118, 126 a j.); podobné kolísání je ve psaní slov *vjem* (32 a často) a *vněm* (231, 237 a j.), *vněmové* možnosti (131), *hypotesu* (102 a j.), *hypotésa* (102 183), *termin* (133), *termín* (192), *virtuelní* (124), *virtuálně* (181), *hyperaesthesie* (147), *anestese* (148), *Coué-ovými* (149, 153), *Couéovy* (150, 152, 202 a j.), *jáskost* (158, 217), *já-skost* (195), *donedávna* (87), *do nedávna* (175); píše se *schéma* (41 a často), ale naproti tomu *simultanní* (68 a j., m. *-ánní), materialiích* (98 a j.), *elementariích* (68) a pod. místo *materiáliích, elementáriích.* Výraz *Ty-určitost* (88) je zbytečné psáti velkým písmenem. Sloveso *skresliti* (156) se podle Pravidel píše se *s*, nikoli se *z;* sloveso *zkonstruovati* (122) píšeme s předponou *z*, jako *zkomplikovati, zkomponovati* a pod.

Aby byl obraz Sýkorovy práce spravedlivý, měli bychom nyní připojiti ještě výčet předností, kterými se vyznačuje jazyk jeho překladu, a také zdůraznit, že se ve velké většině případů dovedl vyhnouti jazykovým chybám, a to i tam, kde k nim německý originál přímo sváděl. A když si k tomu připomeneme ještě zvláštní nesnadnost originálního textu Drieschova, jistě pochopíme a omluvíme i ta nedopatření, která v Sýkorově překladu přese všechnu pečlivost ještě zbyla.

Jiří Haller.

---

t. j. jako pouhý hmotný útvar v pohybu, myšlený tedy bez své duševní stránky, musil by být chápán jako mechanický systém.«

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

K. Titz, O vojenské češtině v 19. století. (Vojensko-historický sborník, roč. II, sv. 2.) Zvl. otisk, stran 19.

Prof. K. Titz se obírá studiem jazykových prvků, které k nám přišly ze světa románského. Již r. 1922 pojednal o výrazech, kterými husitské válečnictví rozmnožilo vojenský slovník evropských národů. O tom referovala NŘ. 6, 1922, str. 267—272. Nyní ohlašuje Titz práci o vojenských termínech původu latinsko-románského, jako jsou *kaprál, rekrut, patrona, baterie, brigáda, militér* atd. Shledávaje si k tomu látku, poznával starší české publikace vojenské, a to ho asi přivedlo k napsání nástinu, jak se vyvíjela naše mluva vojenská v minulém století. Nejprve se zmiňuje o překladu rak. řádu vojenského z r. 1826 a pak si všímá knížky »Zachovávání sprostého vojáka« od J. Fraňka (1. vyd. 1829, 3. vyd. 1842). Hlavní pozornost věnuje pracím T. Buriana (z let 1834—1848), Tyršovu »Českému velení a názvosloví dle reglementů a polní služby« (1867) a »Vojenskému slovníku německo-českému« F. Čenského (1871). K tomu připojuje stručné zmínky o služebním a cvičném řádu V. Karhana, o cvičném řádu P. Blažka (1882), o Em. šl. Mírohorském a j. Ve většině uvedených prací shledává Titz germanismy a ústupky hovorové podobě vojenského jazyka, která komolila výrazy německé, na př. *kvér, torna, pintlík* (Halsbinde). Na str. 12n. je abecední seznam asi 150 takových slov, který by ovšem mohl být ještě doplněn. Srov. také výčet u E. Rippla v Slavistische Studien, 1929, str. 62 (v. NŘ. 13, str. 180).

Ale Titz si všímá také českých slov, kterými naši překladatelé a upravovatelé tlumočí výrazy cizí. Tak Franěk jmenoval majora *vrchník*, Burian kadeta *jinoch*, kasárny *vojárna*, rozkaz *vel*. Něm. ‚macht Front' překládal Burian *učiní čeli, čeli se*, místo ‚vedeta' říkal *zvídka*, místo ‚magacín' *zásobna*, za něm. Zapfenstreich je u něho *bubnování večerní zoře* a pod. Zvláště významné je »velení a názvosloví« Tyršovo. Tyrš je chystal pro dobrovolný sokolský sbor, který měl r. 1866 chrániti hranice Čech. Stálým rádcem při jeho tvoření byl Tyršovi Jungmannův slovník. Přednosti Tyršova elaborátu vyniknou, srovnáme-li jej s tím, co jsme měli před ním. Něm. povel ‚schultert!' překládal Burian otrocky *plecuj!*, ale Tyrš svým překladem *na rámě — braň!* vyhověl nejen duchu jazyka, nýbrž i potřebám vojenské služby, která připravuje návěštím *(na rámě)* na vlastní povel *(zbraň!)*. Za světové války vnesli sokolové mezi legionáři Tyršovo názvosloví do legií. Ale všecky výrazy Tyršovy nebyly utvořeny stejně šťastně; srov. *příklad* ‚Kolben', *lichník*, ‚halbe Rotte', *meteš* ‚Laufschritt', *vyřit* ‚doppelter Ausfall' a j. Na 300 slov přejal od Tyrše Čenský do svého slovníku, rozmnožil je dále jeho názvy tělocvičnými a šermířskými a rukopisným slovníkem F. Buriana i živým slangem vojenským *(proutí* ‚komisárek', *černá díra* ‚Dunkelarrest', *mlel jsem 24 hodin* ‚ich wurde kurzgeschlossen'). U V. Karhana odmítá Titz slova *bojovnický soubor* ‚Soldaten-

stand', *voznictvo* ,Train', *odbyt* ,Abfertigung', *tlukot* ,Streich', *plecovaná* ručnice (m. na rameni) a j. Za nejlepší ze všech posuzovaných prací pokládá »Cvičebný řád« Patrika Blažka. O Salomonu z Friedbergů, který pod pseudonymem Mírohorský psal vojenská hesla do naučných slovníků Riegrova i Ottova (dosáhl hodnosti podmaršálka), praví Titz, že »jeho nové názvy nejsou šťastné«, ale neuvádí žádných příkladů.

Titzův přehled vojen. písemnictví v 19. stol. je poučný a užitečný, zvláště také pro studium vojenského slangu. O.

DROBNOSTI.

ARANŽÉR (J. H.). Pravidla čes. pravopisu uvádějí jen slovo *arrangement* a píší je pravopisem původním. Není však pochyby, že nynější pravopis slov *aranžér, aranžérství, aranžovati* a pod. tím není nikterak dotčen a že není třeba nutit se při nich do pravopisu cizího. Slovo *arrangement* zachovalo cizí způsob psaní proto, že se samo vzpírá počeštění (stejně jako na př. slova *abonnement, departement* a j.), ale ostatní uvedená slova se české úpravě nebrání. Jsou to vesměs slova u nás vžitá a zdomácnělá, a proto je píšeme po česku. Podobný rozdíl ve psaní jako u slov *aranžér, arrangement* je také u slov *angažovati* a *engagement*, jež jsou uvedena v abecedním seznamu Pravidel.

ČÁRKA PŘED SPOJKOU *NEŽ, JAKO* A PŘED SPOJKOU *TAK* VE SPOJENÍ JAK-TAK (A. O.). Jde tu sice o maličkost, ale je třeba, aby bylo jasno i v takových maličkostech. Podle Pravidel českého pravopisu nepíšeme. Je tedy nesprávné, byla-li vynechána čárka před spojkou *než* je-li celá věta; pakliže následuje jen nějaký člen věty, čárku před nimi nepíšeme. Je tedy nesprávné, byla-li vynechána čárka před spojkou *než* ve větě: Je k tomu dokonce doba vhodnější, než byla při desátém výročí převratu. A vynechal-li dotčený pisatel čárku před spojkou *jako* ve větě: ... i takoví básníci, jako byli Čelakovský, Čech atd., dopustil se téže chyby, protože spojka *jako* v této větě právě tak jako ve větě oné spojka *než* uvozuje celou větu (za spojkami *než* a *jako* následují tu určitá slovesa). Do věty: Ještě důležitější než opatrnost k slovům cizím, přejatým a napodobeným, je pozor na vnikání cizího ducha do jazyka v oboru ... čárka před *než* nenáleží, protože spojka *než* v ní uvozuje jen člen věty. Příklady: Je krásnější, než jsem se nadál. Jsou stejně neobezřelí, jako jsme bývali my. Ale: Je krásnější než dříve. Jsou stejně neobezřelí jako my. Pro úplnost dodáváme, že ve spojení *ne tak* — *jako* bývá čárka před *jako* vždy. Na př.: K vítězství *ne tak* množství bojovníků, *jako* dobrý řád a smělost napomáhá. Mimo to se zpravidla klade čárka před *jako*, kterým se uvozuje výčet nebo příklady. Na př.: V bazaru koupíš lacino památnosti z cest, *jako* koberce, zdobené nože a p. Okresní úřady jsou ve větších městech, *jako* v Olomouci, Přerově, Kroměříži atd. Rovněž nesprávné je nedělat

čárku před *tak* ve spojení *jak* — *tak* (čárka se klade i před druhé *jednak, dílem, brzo* ve spojeních *jednak* — *jednak, dílem* — *dílem, brzo* — *brzo).* Sluší tedy psáti: vyhověti *jak* potřebě logické přesnosti, *tak* obecné srozumitelnosti..., ...*jak* v městech, tak na venkově..., ...*jak* ve středověku, *tak* v počátcích renaissance.

DÁMA (A. O.). Podst. jméno *dáma* zachovává ve všech pádech dlouhé *á*, a skloňujeme proto 7. pád jedn. č. *dámou*, v množ. čísle *dám, dámách, dámami* atd. Píšeme tedy »několik dám a pánů«, »společnost pražských dám« a pod. Tak učí o tomto slově Pravidla čes. pravopisu (s. v. *dáma)* i Gebaurova-Ertlova Mluvnice čes. 1, 1926, 192. Stejně se skloňují i cizí slova *káva* a *láva.*

FOTOGRAFOVATI, FOTOGRAFIE S LETADLA ČI Z LETADLA (D. D.). Vznikl spor o to, zda se má psát tak či onak. Dříve než k němu zaujmeme stanovisko, uvědomme si vlastní význam obou předložek. Předložka *s* s 2. pádem označuje pohyb shora, zvláště s povrchu, dolů nebo vůbec pryč; bývá někdy opakem předložky *na.* V Gebaurově Skladbě (Hist. ml. IV, 490) je to řečeno takto: »Genitiv se *s* vyslovuje, s kterého předmětu *(odkud?)* se děj nese, a zvláště, od jehož povrchu se děj nese. Má význam protikladný proti *na* s lokálem... Z významu tohoto (místního) se vyvinuly přenesením některé jiné«. Předložka *z* naproti tomu značí směr z vnitřka, z okruhu nebo průběhu něčeho. Gebauer (IV, 505) to vyjadřuje takto: »Genitiv se *z* vyslovuje, z kterého předmětu (a zvláště, z nitra kterého předmětu, *odkud?*) se děj nese, něco se vyvozuje nebo jest. Směr opačný se vyjadřuje akusativem s *v* (staročesky) nebo genitivem s *do* (na př. jít *v* chrám, novočesky *do* chrámu). Z významu tohoto (místního) se vyvinuly další jiné.« Shodně s tímto výkladem učí i Gebaurova-Ertlova Mluvnice česká 2, 1926, 221, Gebaurova-Trávníčkova Přír. mluvnice 1930, 385 i NŘ. na mnoha místech (naposledy 18, 64). Záleží tedy na tom, co se má v onom výraze předložkou *z (s)* vyjádřiti, zda směr z vnitřka či s povrchu. Pokud víme, fotografuje se zpravidla buď z vnitřku letadla, a to je omezený prostor, paluba, z níž se fotograf podle potřeby vyklání a pracuje, anebo, zvláště u vojenských letadel pozorovacích, na nichž se pořizují filmové snímky celých dlouhých pruhů terénu, jest umístěn objektiv fotografického přístroje, pracujícího samočinně, v podlaze letadla, takže i tu se fotografuje z vnitřku letadla, a nikoli s jeho povrchu. Kdybychom si mohli představit letadlo jako plochu, bylo by ovšem správné psát *s.* Podobná otázka je, má-li se psát *fotografovat s lodi* či *z lodi.* Odpověď je nasnadě: buď *s lodi* nebo *z lodi*, podle toho, co chceme vyjádřit, zda s povrchu lodi (na př. s paluby, to je plocha) či z vnitřka lodi (na př. z kajuty, to je omezený prostor), — právě tak jako můžeme říci »se stolu i ze stolu, s hory i z hory, s peřiny i z peřiny« atd., podle toho, oč běží. Podle toho, co jsme pověděli, budeme tedy psát *fotografovati, fotografie z letadla.*

JEZDITI S KOŇMI (A. K.). Předložkový 7. pád v tomto spojení nevyjadřuje prostředek, nýbrž společnost, doprovod, a proto je tu předložka *s* na místě. Je to táž vazba jako na př. *jíti, choditi s kým*. *S koňmi* jezdí na př. vozka, obchodník a pod. *Jezditi koňmi* by znamenalo »jezditi koňmo, na koních«. Stejný rozdíl je mezi výrazy *jeti s vozem* (t. j. provázeti vůz a pod.) a *jeti vozem* (t. j. na voze). Cestující *jede vlakem*, průvodčí ve vlaku jede také *vlakem*, ale zároveň *s vlakem*, neboť jej provází (od toho se jmenuje *průvodčí)*. Volba výrazu předložkového nebo bez předložky v takovýchto případech závisí tedy na tom, co chceme říci.

KABEL, KABELE. Slova *kabele* užil Alois Jirásek v poetickém úvodu k první knize kroniky »U nás« v této souvislosti, nezasvěcenému čtenáři jistě záhadné: »Duchové přicházeli si ponaříkat a postrašit svých milých příbuzných, za tmavých nocí svítil opilcům i střízlivým ohnivý muž, a vodník, ten skoro každé noci jinak se ukazoval, i jako kůň bez spodní kabele i jako hořící lucerna na vodě v černém stínu olší«. A také už v 3. díle románu »Mezi proudy« (vyd. z r. 1923 str. 11) se toto slovo čte: »Jeněk Žíla se zasmál, jak jen mohl pro nůž, který držel ve velikých svých kabelích mezi zuby.« Co *kabele* znamenají, vyložil S. Bouška v knize »Děti« (1918, str. 228): »Rty (děti říkaly v nářečí svém kabele) jako krev rudé, pořád šelmovsky se chvějící.« Tedy *kabele* jsou rty, a podle toho se vodník v Jiráskově kraji zjevoval v podobě koně bez spodního pysku. S tím souhlasí též záznamy lidových pověstí o vodníkovi. Ve vlastivědném sborníku Od kladského pomezí VIII, 1930—1931, 54 se vykládá, jak jeden venkovan chytil vodníka: »Byl to nejdříve bělouš bez spodního pysku«. Ve sborníku »Alois Jirásek« (u J. Otty 1921, str. 317) zaznamenal J. Polívka pověst z Horácka (podle Dufka, »Naše Horácko«), podle níž se vodník mění rovněž v bílého koně, ale bez dolejšího pysku. Jinde na Moravě se prý vodník proměněný v koně od koně obyčejného odlišuje tím, že má dřevěnou hubu. Jirásek znal slovo *kabele* jistě ze svého nářečí, a p. odb. uč. J. Lipský z Velkého Poříčí (od něho máme i některé informace z těch, které jsme uvedli zpředu) zjistil dotazy u dětí, že je toto slovo ve významu ‚pysky‘ dosud v onom kraji běžné. Ptal se i babičky z Č. Čermné u Náchoda, co to slovo znamená, a ona vzala do rukou spodní pysk, povytáhla jej a řekla: »Spodní kabel je tohle.« I doklad Bouškův pochází z tohoto kraje, neboť Bouška býval farářem v Bezděkově u Police a slovo *kabele* s významem rty poznal jistě tam. Velmi by nás zajímalo vědět, žije-li slovo *kabele* s významem »rty« i v jiných krajích, a proto prosíme čtenáře, aby nám napsali, co o něm vědí.

KOŽIŠINA (X. Y.). Není pravda, že se odjakživa říká *kožešina* a že se teprve v poslední době uměle zavádí tvar *kožišina*. Naopak tvar *kožišina* je starší a v jazyce spisovném žije odedávna bez přerušení až podnes, takže není třeba teprve uměle jej obnovovat. Základem slova *kožišina* je jméno *kožich*, stejně jako je tomu u jmen *kožišník*, *kožišnictví*, *kožišnický* a pod.

Tvar *kožešina* vznikl v jazyce lidovém disimilací dvou *i*, podobně jako na př. vznikl nespisovný tvar *komeník* z *kominík*, *Roketnice* z *Rokytnice*, *učeliště* z *učiliště* atd., a přikloněním k slovu *koželuh*. Nevíme, proč by při slově *kožišina* měl jazyk spisovný dávati přednost tvaru zkomolenému usem lidovým, když v jazyce žije i původní tvar správný. Je-li na většině pražských obchodních nápisů psáno »kožešiny«, neznamená to zatím ještě mnoho; na těch nápisech je i jinak mnoho odchylek od platné jazykové normy, a kdyby se jazyk spisovný řídil jimi, dopadlo by to s ním asi velmi podivně.

MĚRODATNÝ ČI SMĚRODATNÝ (R. R.). Příti se o to, které z těchto slov je správnější, je načisto zbytečné, poněvadž se jak to, tak ono příčí tvůrčím a významovým zásadám našeho jazyka. Slovo *měrodatný* je věrný otisk německého výrazu *massgebend*, *směrodatný* zase *richtungsgebend*. Germanismus *směrodatný* byl odsouzen v Gebaurově-Ertlově Mluvnici české 1, 1926, 168 a na několika místech v NŘ., nejobšírněji 10, 1926, 61n. Dobrých náhrad za ně máme na vybranou dost: něco je rozhodující, rozhodné pro něco, něco rozhoduje, určuje směr, něčím se někdo musí říditi, něčeho dbáti, něco nás váže atp.

POŠTOVNÍ CENINY. Slovo *cenina* píše slovník »Česko-německé a německo-české odborné poštovní, telegrafní a telefonní provozní názvosloví« podle původu s dvěma *nn*, Pravidla čes. pravopisu podle zvyku s jedním *n* (s. v. *cenný*). Rozhodnutí ve prospěch jednoho nebo druhého psaní padne v pravopisných Pravidlech, jež chystá Česká akademie.

PŘÍSLOVEČNÉ SPŘEŽKY (A. K., M. R.). Ve psaní složených příslovcí je a bude asi vždycky kolísání, protože názor o tom, do jaké míry jejich jednotlivé členy spolu už srostly, nebude nikdy jednotný a ani není vždycky snadné rozhodovati, má-li ten neb onen výraz ještě svůj význam původní či už příslovečný. V praxi je nejlépe říditi se tu usem Pravidel českého pravopisu a psáti dohromady ty příslovečné výrazy, které jsou v nich výslovně uvedeny, kdežto výrazy ostatní psáti odděleně. Píšeme tedy příslovce *zblízka, zdaleka, naprosto, vskutku, zčásti, nadto, zato* atd. dohromady, neboť je tak píší i Pravidla, ale *přes to, při tom, k tomu* píšeme zvláště, protože Pravidla je za příslovečné spřežky dosud nepokládají. Ve větě »rolník vyoral x brázd a při tom učinil y kroků« bude tedy výraz *při tom* psán vždycky zvlášť, ať už jej pokládáme za spojení předložky *při* s ukazovacím zájmenem *ten*, vztahujícím se k onomu orání, či za výraz příslovečný s významem »zároveň, současně«. Stejně je tomu i s výrazem *přes to;* i ten píšeme jako dvě slova vždycky, ať už má předložka i zájmeno význam samostatný (na př. »dej sem vrstvu slámy a přes to hlínu«), či celý ten výraz má smysl příslovce (na př. »jsem slabší, přes to se však nebojím«; »nebojím se, přes to že jsem slabší«). Při těch výrazech, které se píší jako jedno slovo, musíme arci dobře rozlišovat, jsou-li opravdu spřežkou, neboť je dosud třeba zachovávati v pravopise rozdíl na př. mezi

výrazy *nadto* a *nad to, zato* a *za to, zčásti* a *z části* atd. Píšeme tedy: je lakomý a nadto závistivý *(nadto* = ještě), ale: dopředu dal prkno a nad to udělal stříšku *(nad to* = nad ně). Podobně: Neviděl jsem tě, ale zato jsem tě slyšel (*zato* = však, náhradou), ale: Koupil jsem to od něho a zaplatil jsem mu za to sto korun *(za to* = za tu věc). Ty lesy zčásti ještě stojí *(zčásti* = částečně), ale: Z části těch lesů jsou dnes pole *(z části* = z dílu), atd.

REŽISÉR (V. H.). Slovo *režisér* píšeme českým pravopisem, protože se cítí jakožto zdomácnělé, a *s* v něm tedy vyslovujeme jako *s* (franc. régisseur!), nikoli jako *z*, stejně jako na př. v slovech *profesor, asistence, asekurace, mesiáš* a pod., kde všude se píše jedno *s* místo původních dvou. Je chyba, že hlasatelé a řečníci v československém rozhlasu šíří nesprávnou výslovnost *režizér.* Není to ostatně jediný případ; místo náležitého znění slova *diskuse* (lat. discussio) slýcháme v rozhlase zpravidla výslovnost *diskuze* nebo dokonce *diskúze,* nemluvíc ani o slovech *renaissance, basén* (z franc. bassin), která se tu takřka napořád vyslovují nesprávně *renezance, bazén.* Slovo *ouvertura* vyslovují někdy i odborníci (na př. skladatel K. Hába 3. IV. 1934) *overtýra* místo *uvertýra,* atd. Nepochybujeme, že se správa československého rozhlasu postará o nápravu i v této věci.

SEDĚNÍ (X. Y.). Tvar *sedění* nezavedly teprve elektrické podniky města Prahy a denní tisk, nýbrž je to starý a náležitý tvar podst. jména slovesného od slovesa *seděti,* který trvá v češtině od nejstarší doby nepřetržitě až podnes. Slovesa 3. třídy nezměkčují kmenovou souhlásku v příčestí min. trpném *(hleděti, hleděn, hledění; věděti, věděn, vědění; viděti, viděn, vidění),* a proto je také k slovesu *seděti* příčestí min. trpné *seděn* a podst. jméno slovesné *sedění.* Odchylné tvary *sezen, sezení* jsou sice už staré (Gebauer, Hist. mluv. III 2, 288, má několik dokladů z knihy Tovačovské, tedy z textu moravského původu z konce 15. století), přes to se však nikdy nerozmohly v jazyce spisovném tak, aby úplně zatlačily tvary pravidelné. Proto dává normativní mluvnice dosud přednost původním tvarům *seděn, sedění.* Totéž platí i o složeném slovese *poseděti.* V usu lidovém, zvláště v moravských nářečích, žije ovšem namnoze odchylný tvar (rovněž už starý) *posezení,* na př. snědl husu na jedno posezení, tady je pěkné posezení a pod.

SOUVISLÝ (A. O.). Podle toho, co je vyloženo v V. roč. NŘ. na str. 281, je nesprávné, užije-li se výrazu *souvislý* tak, jako je tomu ve větě: »Ale jak postupovaly změny životních podmínek venkova, zejména rozvoj komunikací, industrialisace, nové technické vynálezy, s tím *souvislý* rychlý vzrůst obyvatelstva a změny v pracovní technice i v zaměstnání venkovského lidu, ...« Význam českého příd. jména »souvislý« je užší než význam německého slova zusammenhängend; správně mluvíme na př. o souvislém pásmu hor (v kterém není přestávek, mezer), o souvislé řeči (v které není mezer fysických ani skoků myšlenkových) a pod. V oné větě

jde patrně o rychlý vzrůst obyvatelstva, *související* s rozvojem komunikací, s industrialisací a s novými technickými vynálezy. Mělo v ní tedy státi »*související* s tím (nebo s tím *spojený*) rychlý vzrůst obyvatelstva atd.«, nikoli »souvislý«, protože toto slovo znamená tolik co »nepřetržitý« a p.

STÍHACÍ LETECTVO, STÍHACÍ LETOUN, STÍHAČKA (F. P.). S jazykového stanoviska jsou tyto názvy správné. Chyba je jen v tom, když se v přídavném jméně *stíhací* a v podstatném jméně z něho odvozeném *stíhačka* píše místo náležitého dlouhého *í* (prvního) *i* krátké. O přídavných jménech s koncovkou *-cí,* utvořených ze sloves, vykládají Pravidla českého pravopisu na str. XXI, že mají v slabikách vnitřních samohlásku takovou, jako je v příslušném příčestí minulém činném. Tady na př. *hnáti* — *hnal* — *hnací* (řemen), *odkládati* — *odkládal* — *odkládací* (účinek), *práti* — *pral* — *prací* (látka) atd. Když je takové přídavné jméno utvořeno od slovesa IV. třídy, má koncovku *-icí,* na př. *balicí, kreslicí,* a liší se tedy krátkostí předposledního *i* od určitého přechodníku přítomného, který má koncovku *-ící,* na př. *balící, kreslící.* Z takovýchto dvojic významem odlišných, na př. *balící* (= ten, kdo balí) — *balicí* (papír, t. j. na balení), *kreslící* (= ten, kdo kreslí) — *kreslicí* (potřeby, t. j. ke kreslení) a p. pravděpodobně vzniká mylný úsudek, že se kmenová samohláska před příponou *-cí* zkracuje vždycky, tedy i u sloves jiné třídy než IV. Touto nesprávnou domněnkou si vysvětlujeme i nesprávný tvar *stihací* místo *stíhací* podle *stíhal.* Jest ovšem také možné, že ti, kdo píší příd. jméno *stihací* s krátkým *i,* píší tak v dobré víře, poněvadž nevědí, že se trvací odvozenina od dokonavého slovesa II. třídy *stihnouti* píše podle Pravidel správně s dlouhým prvním *í,* t. j. *stíhati* (srov. *minouti* — *míjeti, napnouti* — *napínati, skytnouti* — *skýtati, zdvihnouti* — *zdvíhati* a p.). O slovu *stíhačka* podotýkáme, že si je naši vojenští letci utvořili sami náhradou za stíhací letoun. Nic bychom proti tomu slovu neměli, ale i v něm je třeba zachovávati kvantitu příslušného přídavného jména. Ženu — máme už přece letkyně a jednou snad budeme mít letkyně vojenské —, která stíhá, budou moci beze všeho nazývat *stihačkou,* neboť toto slovo je ženský rod k mužskému podstatnému jménu *stihač,* ale chtí-li nahrazovat výraz *stíhací stroj* (= letoun) jedním slovem *stíhačka,* musí v něm podle posavadních pravidel pravopisných psát dlouhé *í* (srov. *ždímačka* = ždímací stroj: *ždimačka* = žena, která ždímá).

UČEBNÍ, UČEBNÝ (J. H.). Obě tato přídavná jména se vyskytují v dnešním jazyce, ale mají význam rozdílný. Novější čeština si mezi přídavnými jmény s příponou *-ní* a *-ný* vytvořila namnoze zřetelný významový rozdíl, takže určitě rozlišujeme na př. přídavná jména *soudní* a *soudný, mravní* a *mravný, obecní* a *obecný, správní* a *správný* atd. Příd. jména s příponou *-ní* vyjadřují příslušnost, přináležitost k předmětu, od jehož jména jsou utvořena, nebo vůbec určení místní, časové a druhové, kdežto přídavná jména s příponou *-ný* vyjadřují vlastnost odvozenou

z příslušného předmětu, a to v nejširším smyslu. O tom lze se poučit v Gebaurově-Ertlově Mluvnici české 1, 92, 150, v Gebaurově- Trávníčkově Příruční mluvnici 80 a v Naší řeči na mnoha místech, na př. 1, 306n., 12, 168, a j. Podle toho užíváme přídavného jména *učební* tam, kde chceme vyznačiti určení, příslušnost předmětu, a proto mluvíme na př. o učebních osnovách, o učebním rozvrhu, o učební povinnosti, o učebním úvazku, o učebních kursech a pod. Kde však vyjadřujeme při předmětu vlastnost, schopnost učiti (jako bychom řekli, že je ten předmět »učicí«), klademe příd. jméno *učebný*, na př. učebné pomůcky, učebné předměty (ve sbírkách) a pod. Rozlišujeme tedy spojení *učební předmět* (= předmět vyučovací, na př. latina, čeština, chemie, počty atd.) a *učebný předmět* (= pomůcka k učení), *učební plán* (= vyučovací plán) a *učebný plán* (= plán, který je pomůckou k učení, na př. posluchačům stavitelství) atd.

ZEYER (NŘ. 18, 126n.). Ke zprávám o výslovnosti jména *Zeyer* připojujeme ještě tuto zprávu p. řed. Boh. Kulíře z Úpice: »Na pardubické reálce a později na učitelském ústavu v Hradci Králové dlouhá léta působil profesor Emanuel Miřiovský, básník z kruhu Čechova a důvěrný přítel Heritesův a Zeyerův. Ten se vždycky velmi hněval, když někdo z nás vyslovil Zeyerovo jméno *cajer*. Říkal, že nikdo ze Zeyerových přátel jej tak neoslovoval, a divil se, kdo ten způsob zavedl. A že byl se Zeyerem velmi důvěrně znám, ukazuje i Zeyerova korespondence: Zeyer v ní Miřiovského oslovuje »Milý Emane!« Tyto údaje by mohla potvrditi paní Ema Miřiovská, členka opery Národního divadla, dcera básníka E. Miřiovského.«

»ZMÍNITI CO« (K. J.). Ve větě »trestní řád nezmiňuje nikde státních úmluv« je slovesa *zmíniti* (bez *se*) s předmětem ve 4. pádě (zmiňuji co — nezmiňuji čeho) užito způsobem německým, nikoli českým. Sloveso *zmíniti se* bývalo odjakživa a je dosud v spisovném jazyce zvratné a pojí se s předložkovou vazbou *o čem*. Proto je nesprávné i příd. jméno *zmíněný*, kterým se mechanicky překládá něm. erwähnt místo *uvedený, jmenovaný, dotčený* atd., jak NŘ. už často vyložila. V Kottově slovníku sice čteme několik dokladů nezvratného slovesa *zmíniti* (ovšem s předložkovým pádem *o čem*) z doby obrozenské, ale to jsou doklady zcela ojedinělé a nejsou patrně nic jiného než pokus, který selhal. Ona věta tedy správně zní »trestní řád se nikde nezmiňuje o státních úmluvách«.

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.